

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Цикл наукових праць

**СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ
ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ**

Вознюк Андрій Андрійович

доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

РЕФЕРАТ

Київ – 2020

Метою циклу наукових праць стало формулювання пропозицій щодо розв'язання сучасних проблем кримінально-правової протидії організованим злочинності шляхом розроблення нових та вдосконалення існуючих теоретичних положень науки кримінального права, законодавства, а також формування практичних рекомендацій для правоохоронців на трьох рівнях: 1) притягнення до кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань; 2) застосування до них заходів кримінально-правового заохочення у випадку співпраці з правоохоронними органами та вчинення інших позитивних післязлочинних дій; 3) застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, причетних до організованої злочинної діяльності, зокрема терористичної.

Зміст циклу. Цикл складається з шести блоків: 1) «Злочинні об'єднання як форми співучасті»; 2) «Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань»; 3) «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки створення злочинних об'єднань та участі в них як посягання на громадську безпеку»; 4) «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, причетних до організованої злочинної діяльності»; 5) «Покарання учасників злочинних об'єднань»; 6) «Кримінально-правове заохочення учасників злочинних об'єднань до позитивної післязлочинної поведінки».

Наукова новизна. Сформульовані у межах циклу наукових праць «Сучасна концепція кримінально-правової протидії організованим злочинності» положення та рекомендації спрямовані на розв'язання важливих науково-практичних проблем кримінально-правової протидії організованим злочинності шляхом розроблення нових та вдосконалення існуючих теоретичних положень науки кримінального права, законодавства, а також формування практичних рекомендацій щодо їх застосування з метою підвищення ефективності правоохоронної діяльності у справі протидії організованим злочинності та тероризму.

1. Розроблено доктринальну модель оптимізації та підвищення ефективності системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку, а також кримінально-правового заохочення відповідних суб'єктів.

2. Визначено поняття «форма співучасті» і розкрито критерії класифікації таких форм. Підтримано пропозиції науковців щодо застосування в назві ст. 28 КК України звороту «форми співучасті в злочині». Термін «злочинне об'єднання» визнано найбільш оптимальним для позначення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, а також банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у межах різних моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з організованою злочинністю, – змови, участі, підприємництва, маркування/реєстрації. Доведено необхідність комплексного та збалансованого використання елементів названих моделей з метою охоплення всього спектру можливого кримінально-правового впливу на злочинні об'єднання, передусім організовані. Встановлено відмінності між

злочинном, учиненим злочинним об'єднанням, і власне таким об'єднанням, на основі чого надано пропозицію щодо закріплення в КК України цих понять.

3. Виявлено невизначеність, а в деяких випадках необґрунтованість закріплення юридичної природи окремих спеціальних видів злочинних об'єднань у певній формі, у зв'язку з чим розроблено положення про: 1) криміналізацію в ст. 258³ КК України створення організованої терористичної групи та участі в ній і водночас виключення з цієї статті вказівки на аналогічні дії щодо терористичної групи; 2) удосконалення конструкції ст. 258 КК України, зокрема, шляхом доповнення диспозиції цієї норми новим діянням – «змовою на вчинення терористичного акту»; 3) узгодження змісту понять «терористична група», «організована терористична група», «терористична організація» в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. і КК України; 4) розмежування терористичних організацій у контексті відповідальності фізичних та юридичних осіб; 5) визнання не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань групою осіб за попередньою змовою; б) недоцільність віднесення банди до групи осіб за попередньою змовою.

4. Розроблено теорію трансформації співучасті в злочині, у межах якої сформовано методика кримінально-правового впливу на учасників злочинних об'єднань. Трансформацію співучасті в злочині визначено як зміну істотних ознак та властивостей співучасті, унаслідок чого злочинне об'єднання одного виду перетворюється на інший, змінюється роль співучасників чи вид учиненого ними злочину. Виокремлено такі форми трансформації співучасті в злочині: 1) трансформація форми співучасті (виду злочинного об'єднання); 2) трансформація співучасника (його виду чи ролі); 3) трансформація злочину, учиненого співучасниками. Розроблено критерії відмежування трансформації ролі співучасника від суміщення ролей та сформульовано рекомендації щодо їх врахування під час кваліфікації злочинів.

5. Розроблено поняття кримінально-правових ознак злочинних об'єднань. Запропонована класифікація зазначених ознак за ступенем спорідненості, роллю в характеристиці об'єднання, ступенем визначення або способом висвітлення в законі про кримінальну відповідальність, рівнем деталізації, юридичною природою, місцезнаходженням і видом злочинного об'єднання. Надано рекомендації щодо тлумачення цих ознак, а також пропозиції щодо удосконалення КК України в частині їх позначення, зокрема: 1) визначено поняття «учасник злочинного об'єднання», розкрито його види; 2) сформульовано положення про мінімальний, максимальний, постійний та перемінний склад злочинних об'єднань, а в КК України запропоновано закріпити мінімальний кількісний склад організованої групи на рівні двох, а злочинної організації – на рівні трьох осіб; 3) поняття «попередня зорганізованість» і «зорганізованість за попередньою змовою» рекомендовано позначати єдиним узагальнювальним терміном, що стосується всіх організованих злочинних об'єднань, – «попередня зорганізованість», який свідчить про наявність у злочинному об'єднанні всіх

ознак його організованості до початку вчинення злочину; 4) сформульовано поняття стійкості злочинного об'єднання, розкрито зміст його ознак та особливості формування в групі осіб за попередньою змовою, організованій групі та злочинній організації з урахуванням трансформаційних процесів; 5) визначено поняття функції та ролі учасника злочинного об'єднання, а також особливості й види розподілу функцій і ролей у різних формах співучасті; 6) обґрунтовано, що злочинній організації притаманна щонайменше трирівнева ієрархічна структура (верхній рівень утворюють керівники всієї злочинної організації, середній – керівники структурних частин і нижній – рядові учасники) та дворівнева система управління (управління всією злочинною організацією та управління її структурними частинами); 7) сформульовано поняття структурних частин злочинної організації, виокремлено їх кількісний та якісний склад, функції, аргументовано доцільність їх класифікації на територіальні, функціональні та змішані; 8) розкрито поняття, елементи, риси та види плану в організованій групі, а також аргументовано доцільність виключення цієї ознаки з ч. 3 ст. 28 КК України; 9) розкрито значення поняття «зброя» у широкому (охоплює всі її види), вузькому (йдеться здебільшого про різновиди холодної та вогнепальної зброї) та спеціальному (характерне для окремих випадків, наприклад, передбачених ст. 257, 260 КК України) значеннях, окреслено ознаки та види зброї, спроможні засвідчити озброєність банди; 10) висловлено пропозицію щодо розширення переліку знарядь, які банда може застосовувати під час нападів, «іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу»; 11) аргументовано доцільність перетворення такої загальнообов'язкової кримінально-правової ознаки не передбаченого законом воєнізованого і збройного формування, як проведення військової, стройової чи фізичної підготовки, на факультативну (з огляду на це, запропоновано виключити її зі ст. 260 КК України).

6. На підставі всебічного та поглибленого аналізу об'єктивних ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, розроблено низку пропозицій щодо об'єкта та об'єктивної сторони зазначених злочинів. У цьому контексті найбільш значущими є такі положення: 1) визнано обґрунтованою позицію законодавця щодо розміщення норм, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, серед злочинів проти громадської безпеки; 2) уточнено класифікацію злочинів проти громадської безпеки, на підставі якої виділено їх видові об'єкти; 3) розкрито зміст основних і додаткових об'єктів аналізованих злочинів, зокрема доведено, що додаткові обов'язкові об'єкти цих злочинів можуть бути багатоаспектними, альтернативними та невизначеними; 4) встановлено предмет злочину, передбаченого ч. 3 ст. 260 КК України, а також потерпілих у складах злочинів, передбачених ст. 257, ч. 4, 5 ст. 260 КК України; 5) додатково аргументовано, що назви ст. 255, 257, 258³, 260 КК України не повністю відображають їх зміст, у зв'язку з чим потребують уточнення; 6) визнано необґрунтованим конструювання вказаних злочинів як складених, у зв'язку з

чим запропоновано з диспозицій ст. 255, 257, 260 КК України виключити згадування про участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями; 7) висловлено пропозицію щодо трансформації організації, керівництва чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп у змову на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань; 8) запропоновано сприяння злочинному об'єднанню визнати одним з альтернативних діянь, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; 9) аргументовано необхідність вилучення вказівки на фінансування та постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки з диспозиції ст. 260 КК України; 10) з огляду на те, що у КК України недостатньо диференційовано кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, розроблено більш якісну модель такої диференціації.

7. Розкрито ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, надано пропозиції щодо їх удосконалення, зокрема: 1) сформульовано напрями поліпшення механізму кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб, а саме: а) обґрунтовано необхідність доповнення переліку підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру випадками вчинення злочинів, передбачених ст. 255 і 257 КК України; б) запропоновано розширення умови застосування таких заходів випадками вчинення злочину на користь юридичної особи або на захист її інтересів; в) для подолання колізії та конкуренції в частині застосування за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, правових заходів, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 96³ КК України та ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», запропоновано виключити положення про відповідальність юридичних осіб із зазначеного Закону; 2) аргументовано доцільність уніфікації віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, зокрема, встановлення його з 15 років (з одночасним зниженням загального і пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність); 3) доведено неможливість віднесення суб'єкта бандитизму до спеціальних суб'єктів лише за ознакою зниженого віку; 4) найбільш прийнятним варіантом розв'язання проблем кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами, визнано відмову від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним виокремленням спеціальної норми; 5) встановлено, що злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (за винятком ч. 5 ст. 260 КК України), характеризуються прямим умислом, а вина в злочині, передбаченому ч. 5 ст. 260 КК України, залежно від виду наслідків може бути умисною або змішаною (це злочин з декількома формами вини); 6) уточнено класифікацію кількісного, якісного та кількісно-якісного ексцесів учасника злочинного об'єднання; 7) рекомендовано мету організованої групи, злочинної організації, банди та терористичних об'єднань визначити як вчинення одного чи декількох злочинів; 8) визнано доцільним уточнення мети злочинної організації,

зокрема, шляхом виключення вказівки на категорію тяжких та особливо тяжких злочинів, а також інші її складові, які однаково пов'язані з учиненням певних злочинів; 9) запропоновано мету банди визначити як напад на фізичних або юридичних осіб; 10) визнано найбільш оптимальним для позначення мети терористичних об'єднань термін «терористичний злочин»; 11) з огляду на мету створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них, запропоновано диференціювати кримінально-правові заохочення їх учасників.

8. Розроблено пропозиції щодо оптимізації покарань за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку, що передбачають: 1) диференціацію максимальних і мінімальних меж позбавлення волі залежно від виду діяння та злочинного об'єднання; 2) встановлення за створення терористичних об'єднань та керівництво ними як альтернативного покарання довічного позбавлення волі; 3) визнання конфіскації майна необов'язковим додатковим покаранням за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257 КК України; 4) встановлення покарання за злочин, передбачений ст. 255¹ КК України, у виді штрафу в розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі строком від 1 до 6 років.

9. Визначено особливості призначення покарання учасникам злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також сформульовано пропозиції щодо вдосконалення загальних та спеціальних засад призначення покарання цим суб'єктам, зокрема: 1) підтримано пропозицію, згідно з якою закріплені в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України обставини, що пом'якшують покарання, варто виокремити в самостійні пункти цієї норми; 2) запропоновано формулювання, що вживається в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України – «активне сприяння розкриттю злочину», замінити на «активне сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також запобіганню їм»; 3) наведено додаткові аргументи на користь визнання обставиною, що обтяжує покарання, учинення злочину групою осіб та злочинною організацією; 4) запропоновано встановлення правила, відповідно до якого, залежно від результатів активного сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань, а також запобіганню їм, на розсуд суду підсудному може бути призначено покарання в мінімальних межах санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, або його може бути звільнено від відбування покарання з випробуванням; 5) запропоновано деталізувати правила призначення покарання співучасникам.

10. Розкрито особливості звільнення від покарання чи його відбування осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також розроблено пропозиції щодо вдосконалення відповідних заохочувальних кримінально-правових норм, зокрема: 1) встановлено недоцільність закріплення заборони на застосування давності щодо осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; 2) показано

необґрунтованість застосування в окремих випадках спеціального виду звільнення від покарання з випробуванням до учасників злочинних об'єднань через його неузгодженість із загальними засадами призначення покарання; 3) аргументовано, що помилування учасників злочинних об'єднань може відбуватись у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин (за необхідності цей захід кримінально-правового впливу може бути застосовано і до учасників злочинних об'єднань, які активно сприяють виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також запобіганню їм); 4) доведено, що застосування в окремих випадках амністії до учасників злочинних об'єднань є допустимою мірою реагування держави на прояви злочинної діяльності, зокрема, зважаючи на сучасні події, умовна амністія для учасників не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань, а також терористичних об'єднань може бути необхідною умовою стабілізації соціально-політичної ситуації в державі; 5) запропоновано передбачення самостійної підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для учасників злочинних об'єднань; 6) наведено аргументи на користь положення про недоцільність запровадження будь-яких привілеїв чи обмежень щодо застосування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким саме для учасників злочинних об'єднань.

11. Розроблено концептуальні засади спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань з урахуванням кращих зарубіжних практик. Запропоновано вдосконалення кримінально-правових підстав спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань, зокрема, шляхом: а) визнання умовою застосування цього виду кримінально-правового компромісу активного сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань, а також запобіганню їм; б) обмеження такої позитивної післязлочинної поведінки співучасників часовим проміжком – до притягнення до кримінальної відповідальності; в) заборони застосування цього виду кримінально-правового заохочення до особи, яка раніше звільнялася від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; г) встановлення обов'язковості звільнення від кримінальної відповідальності за наявності відповідних підстав для осіб, які лише брали участь у злочинному об'єднанні чи сприяли йому, та факультативності такого звільнення для осіб, які створили злочинне об'єднання чи керували ним.

Впровадження розробок циклу. Підкреслюючи значущість одержаних результатів в наслідок підготовки циклу наукових праць «Сучасна концепція кримінально-правової протидії організованій злочинності», необхідно акцентувати на його важливості для:

правозастосовної діяльності, оскільки отримані висновки та пропозиції використовуються та можуть бути використані під час виявлення злочинів, учинених у співучасті, їх кваліфікації, досудового розслідування відповідних кримінальних проваджень, що підтверджується відповідними актами упровадження (Акт впровадження СУ УМВС України в

Кіровоградській області від 12 лютого 2009 р.; Акт впровадження Головного слідчого управління МВС України від 27 березня 2013 р.; Акти впровадження у практичну діяльність слідчих Національної поліції України від 06 червня 2016 р., від 10 червня 2016 р., від 12 квітня 2017 р., від 04 квітня 2017 р., від 08 травня 2018 р.; Акт впровадження Головного слідчого управління Служби безпеки України від 19 червня 2018 р. тощо);

правотворчості, оскільки отримані висновки та пропозиції використовуються та можуть бути використані з метою оптимізації кримінального законодавства» (лист Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Верховної Ради України від 1 квітня 2009 р. № 46/14ВР; Акт впровадження у законотворчу діяльність Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 18 липня 2017 р. № 04-18/12-1353);

науки, адже на основі системного підходу аналізуються існуючі вітчизняні та зарубіжні наукові погляди і концепції щодо юридичної природи злочинних об'єднань, моделей криміналізації вчинених ними діянь, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, застосування до них заходів кримінально-правового заохочення (Акт впровадження у науково-дослідну роботу ЦНТЕІ Хмельницької області від 22 грудня 2008 р.; Акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 11 червня 2018 р.);

освітньої діяльності, оскільки більша частина праць, які складають цикл, використовувались під час підготовки підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, рекомендацій у навчальному процесі протягом 2006–2018 років, а також продовжують використовуватися при вивченні навчальних дисциплін з кримінального права (Акти впровадження у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ від 22 березня 2016 р., від 23 березня 2016 р., від 21 березня 2016 р., від 20 червня 2018 р.).

Основні кримінально-правові положення, що стосуються протидії організованій злочинності, застосовано в розробці методичних рекомендацій та методик правоохоронної діяльності щодо виявлення *найбільш складних технологій злочинної діяльності учасників злочинних об'єднань*, розкриття та розслідування відповідних злочинів.

У порівнянні з кращими вітчизняними й світовими аналогами, можна відзначити такі моменти циклу наукових праць:

1) своєрідний авторський підхід до розробки сучасної концепції кримінально-правової протидії злочинним організаціям, терористичним об'єднанням, не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням та іншим злочинним об'єднанням, з урахуванням кращих моделей та практик;

2) врахування сучасних міжнародних рекомендацій (ООН, ЄС) та зарубіжного досвіду понад 70 зарубіжних країн;

3) його розробку на основі аналізу понад 2000 судових рішень, прийнятих як в Україні, так і в інших країнах, анкетуванні та інтерв'юванні понад 400 правоохоронців;

4) реалізація базових положень циклу в *законотворчій діяльності*, зокрема за результатами дослідження розроблено авторську редакцію законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них». Висновки та пропозиції автора враховано в інших законопроектах (реєстр. № 2707 від 28.12.2019, реєстр. № 2513 від 02.12.2019);

б) систематичне впровадження результатів розробок в практику (протягом 2009–2018 рр.), що підтверджується відповідними документами (20 актів упроваджень, 19 авторських свідоцтв).

Наукова праця отримала схвальні **відгуки вчених і практиків**, зокрема, у фахових виданнях опубліковані рецензії: 1) Фріс П. Л. Актуальне дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15); 2) Письменський Є., Грудзур О. Сучасна парадигма кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5 (267).

Окрім того, на наукові праці надійшли схвальні відгуки відомих вчених у галузі кримінального права, зокрема Голови Конституційного суду України Ю.В. Бауліна, почесного президента Національної академії правових наук України, академіка НАН України, ректора Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого В.Я. Тація, директора НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України В.І. Борисова тощо.

Досягнутий ефект. Результати роботи обговорено та схвалено експертами на різних наукових заходах, зокрема організованих Консультативною місією ЄС, ОБСЄ, EUAM, TAIEH, Право-Justice, DCAF, La Strada Ukraine тощо, за участю представників Головного слідчого управління НП України, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро тощо, а також враховано в забезпеченні кримінально-правової охорони суспільних відносин від діяльності організованих злочинних об'єднань.

Кількість публікацій. Цикл складається з **188 наукових праць**, з яких: 4 монографії, навчальний посібник, 2 науково-практичних коментарі, енциклопедія, конспект лекцій, 52 наукові статті (6 – у зарубіжних виданнях), 41 методичні рекомендації, 19 свідоцтв про реєстрацію авторського права, 65 тез доповідей (у тому числі 19 міжнародних), 2 автореферати дисертації.

Згідно з базою даних Google Scholar, загальна кількість цитувань – **307**, **h-індекс = 7**, **10-індекс = 7**.

**Завідувач наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник**
_____. _____. 2020 р.

Андрій ВОЗНЮК